

УДК 327:911,3

Глебена Вікторія,
студентка 2-го курсу магістратури
спеціалізації «Країнознавство»
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

СУТНІСТЬ ТА ОСНОВНІ ОЗНАКИ ГЕОПОЛІТИЧНИХ СТРАТЕГІЙ

Стаття націлена на систематизацію наукових підходів щодо основних ознак, які визначають зміст феномену геополітичної стратегії. Дослідження здійснено із застосуванням методу систематизації, що дало змогу виокремити та визначити основні сутнісні ознаки, враховані в трактуваннях, сформулювати певні наукові напрями (підходи) щодо вказаної проблематики. Основні наукові підходи щодо трактування визначені залежно від сутнісних ознак, які є визначальними відповідно до поглядів автора. Серед таких ознак виділено: ознаку реалізації геополітичних інтересів суб'єктів міжнародного простору; ознаку забезпечення просторових переваг на міжнародній арені; ознаку здатності країни реалізувати власні геополітичні інтереси на міжнародній арені; ознаку використання військової сили країни у зовнішньому просторовому вимірі країни як орієнтиру розвитку геостратегії; ознаку використання невійськових засобів у зовнішньому просторовому вимірі країни як орієнтир розвитку геостратегії; ознаку розвитку феномену геостратегії як напрямку геополітики держави; ознаку змінюваності характеру, залежно від владних управлінських рішень. З урахуванням зазначеного переліку ознак здійснено розробку авторського підходу до трактування сутності досліджуваного феномену геостратегії. Доведено, що представлене визначення має наукову новизну, оскільки вперше в його визначенні враховано основні сутнісні ознаки, які враховують тенденції наукової думки та відповідають розвитку цього феномену.

Ключові слова: геополітична стратегія, геополітика, вплив, держава, геополітичні інтереси, домінування, міжнародна арена, просторовий вимір.

The essence and main features of geopolitical strategies. The article aims to systematize scientific approaches to the main features that determine the content of the phenomenon of geopolitical strategy, and to define its universal interpretation, which will take into account their composition and characteristics. The following tasks are allocated for the realization of the stated purpose: 1) systematization of the main features of the phenomenon of geopolitical strategy; 2) formulation of the essence of the concept of geopolitical strategy, which would take into account the main composition of these essential features. The research

was carried out using the systematic approach and systematization method, which made it possible to identify and identify the main essential features taken into account in the interpretations, to formulate certain scientific directions (approaches) for the mentioned problems. The basic scientific approaches to interpretation are defined depending on the basic essential features which are decisive according to the views of the authors. Among the following features are: the feature of realization of geopolitical interests of subjects of international space; a sign of providing spatial benefits in the international arena; a sign of the country's ability to pursue its own geopolitical interests in the international arena; a sign of the use of the country's military force in the external spatial dimension of the country as a guideline for the development of geostrategy; a sign of the use of non-military means in the external spatial dimension of the country as a guideline for the development of geostrategy; a sign of the development of the phenomenon of geostrategy as a direction of geopolitics of the state; a sign of variability of character depending on the power management decisions. In view of the above list of features, an author's approach to the interpretation of the essence of the studied phenomenon of geostrategy was developed. It is proved that the presented definition has scientific novelty, because for the first time in its definition the basic essential features are considered, which take into account the tendencies of scientific thought and correspond to the development of this phenomenon.

Keywords: *geopolitical strategy, geopolitics, influence, state, geopolitical interests, domination, international arena, spatial dimension.*

Постановка проблеми. XXI ст. висуває безліч викликів та проблем, пов'язаних з визначенням пріоритетів у внутрішній та зовнішній політиці. У вирішенні цих проблемних аспектів важливе місце належить геополітиці, яка володіє певними традиціями, методологією, складовими теоретично-концептуального та прикладного характеру. До останніх відносять геополітичні стратегії держав, з яких визначаються механізми та способи досягнення геополітичних інтересів держав (наднаціональних об'єднань). На сучасному етапі розвитку наукової думки спостерігається становлення концептуалізації широкого спектру понять та категорій геополітики, які дозволяють оцінити формування геополітичного простору. Сучасний аналіз емпіричних досліджень свідчить, що на сьогоднішній день існує достатньо великий масив праць, присвячених формуванню, реалізації геополітичних стратегій тих або інших країн світу. Але відсутність універсального підходу до трактування сутності вказаного поняття свідчить про актуальність наукових розвідок за даним напрямом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню визначення характеристик, місця, сутності феномену геополітичної стратегії (геостратегії) присвячені праці вітчизняних та зарубіжних науковців, серед яких: З. Бжезінський, О. Вандам, В. Воронкова, Н. Діус, Д. Ключко, О. Косов,

С. Мальченков, Т. Михайлов, С. Парастатов, І. Храбан, В. Цимбурський, В. Шахов, В. Мадіссон, С. Юрченко тощо.

Мета статті – систематизація наукових підходів щодо основних ознак, які визначають зміст феномену геополітичної стратегії, та визначення її універсального трактування, що враховуватиме їх склад та характеристики. Для реалізації окресленої мети виділено такі завдання:

- 1) систематизація основних ознак феномену геополітичної стратегії;
- 2) формулювання сутності поняття геополітичної стратегії, яке б враховувало основний склад зазначених сутнісних ознак.

Результати дослідження

Розглянемо основні наукові підходи до визначення сутнісних ознак феномену геополітичної стратегії через оцінку існуючих підходів до характеристик та трактувань сутності досліджуваного поняття. В рамках дослідження буде використано метод системного підходу та систематизації, які дадуть змогу виокремити та визначити основні сутнісні ознаки, враховані в трактуваннях, сформулювати певні наукові напрями (підходи) щодо вказаної проблематики.

По-перше, можна відзначити найбільш поширений науковий підхід, який визначає сутність та характеристику геополітичних стратегій через ознаку реалізації геополітичних інтересів суб'єктів міжнародного простору (країн та об'єднань).

Слід проаналізувати трактування сутності досліджуваного поняття, сформульованого С. Парастатовим [8, с. 9] в рамках вказаного першого наукового підходу. Відповідно до твердження автора, геостратегія є ідеологією та сукупністю методів реалізації геополітичних устремлінь сучасних держав. Також в рамках визначення характеристики цього феномену дослідник розглядає геополітичну стратегію держави як інструмент формування та реалізації зовнішньополітичних завдань забезпечення країні домінування над конкурентами. Отже, можемо вважати, що автор під геополітичними устремліннями (інтересами) країни розуміє в тому числі досягнення домінування на міжнародній арені. Трактування С. Парастатова, на наш погляд, повністю відповідає теоретичним положенням окресленого наукового підходу щодо врахування геополітичних інтересів як пріоритетних у формулюванні сутності цього феномену.

Існує трактування сутності вказаного феномену, визначене З. Бжезінським і вказаного як перший науковий підхід щодо розуміння сутності поняття геостратегії, як реалізації геополітичних інтересів держави. За твердженням автора, геостратегія є стратегічним управлінням здійснення геополітичних інтересів країни [13, с. 12]. Вказане бачення цього поняття свідчить про достатньо узагальнююче, але цільне розуміння його природи та суті. Незважаючи на те, що З. Бжезінський не визначає складових та самого механізму реалізації вказаних інтересів, подане формулювання чітко показує

загальний можливий варіант їх реалізації. А саме, на погляд автора, через стратегічне управління, яке може включати широкий набір способів, напрямів, інструментів та загальний механізм. Відповідно, констатуємо, що трактування З. Бжезінського розроблено у широкому, узагальнюючому розумінні, в контексті першого наукового підходу до вказаної наукової проблеми.

Заслуговує на розгляд трактування сутності та характеристика геостратегії, яке представлено Д. Ключком [4], визначені в рамках першого наукового підходу. Автор стверджує, що геостратегія – це комплексна система засобів, методів, форм реалізації геостратегічних процесів певними політичними інститутами на рівні певних географічних просторів, вирішальна роль в якій належить забезпеченню геополітичних інтересів [4, с. 92]. Дослідник ґрунтовно доводить пріоритетність геополітичних інтересів в загальній системі геостратегії прикладом США. Автор зауважує, що сучасна геостратегія США (на початку ХХІ ст.) пов'язана виключно з орієнтиром на домінування через експансії та орієнтир на гегемонію в світовому просторі. Він зауважує, що для досягнення зазначених інтересів країною використовуються інформаційні та інші засоби [4, с. 61]. Можемо констатувати, що автор досить системно доводить прихильність до положень першого наукового підходу стосовно пріоритетного орієнтиру при визначенні сутності вказаного феномену на ознаку геополітичних інтересів країни.

Потребує вивчення формулювання сутності вказаного поняття, представлено в науковій праці І. Храбана [9], яке визначене з огляду на пріоритетний орієнтир на врахування геополітичних інтересів держави. Відповідно до твердження автора, геополітична стратегія є практичним проявом геополітики через розроблення доктрин, принципів, рекомендацій, документації державного та міждержавного характеру стосовно ключового напрямку діяльності країни (наднаціонального об'єднання) на світовому просторі, і реалізація її на практиці з метою забезпечення власних інтересів [9, с. 32]. Як бачимо, в даному трактуванні цільовим орієнтиром, як і в інших прихильників першого наукового підходу, виступають інтереси держави у геополітичному просторі. Окрім цього, дослідник розглядає геостратегію у якості практичного (прикладного) прояву геополітики держави на міжнародній арені.

В контексті першого наукового підходу існує трактування В. Шахова, В. Мадіссона [11, с. 53]. Згідно з їх визначенням, геостратегії країн є розробленням механізмів впровадження їх геополітичних інтересів, обумовлених геополітичними напрямками (основами) функціонування політичних акторів (держав) у міжнародному просторі. В рамках зазначеного формулювання показано практичний аспект реалізації геополітики, який проявляється в геостратегії, зроблено акцент на тому, що забезпечення

геополітичних інтересів країни є визначальним цільовим пріоритетом геостратегічного розвитку держав в зовнішньому середовищі.

Необхідно розглянути формулювання сутності вказаного поняття, визначене С. Мальченковим [6] в розрізі першого наукового підходу. За твердженням автора [6, с. 94], геостратегія є прикладною сферою геополітики, націленою на вироблення практичних рекомендацій в напрямі забезпечення національної безпеки та геополітичних інтересів країни. Вказане трактування С. Мальченкова виокремлює поряд з цільовим пріоритетом геополітичних інтересів також національну безпеку країни на міжнародній арені. Практичні рекомендації розглядаються дослідником у якості механізму реалізації цільових напрямів.

В рамках першого наукового підходу можна розглянути трактування сутності вказаного феномену, представлене В. Воронковою [2]. Авторка наголошує, що геостратегія є теорією та практикою реалізації життєво необхідних інтересів країни, наднаціональних об'єднань, інших міжнародних суб'єктів, комплексного механізму (системи скоординованих заходів, дій), націленого на забезпечення домінування, збільшення рівня могутності на геополітичному стратегічному рівні [2, с. 20]. Можна зазначити, що авторка як на узагальнюючому рівні (через вказівку на національні інтереси), так і на більш вузькому рівні (посилання на цільовий орієнтир, на домінування, ріст могутності держави) доводить, що геополітичні інтереси виступають пріоритетним напрямом розвитку геостратегії.

По-друге, заслуговує на вивчення науковий підхід, що передбачає розуміння геостратегії країни (наднаціонального об'єднання) в розрізі врахування ознак забезпечення геополітичних інтересів (могутності, домінування серед конкурентів), просторових переваг на міжнародній арені.

Положення зазначеного підходу відзначено в трактуванні сутності вказаного поняття, представленого в науковій праці С. Юрченка. Зокрема, автор наголошує, що геостратегія є ключовою категорією геополітики, яка визначає функціонування країни в міжнародному просторі і націлена на формування, підтримання, підвищення рівня власної могутності відповідно до існування у неї більш сприятливого просторового становища, яке забезпечене через використання засобів військового та невійськового характеру [12, с. 39]. Можемо відзначити, що ознака геополітичних інтересів показана дослідником при посиланні на орієнтир щодо досягнення високої могутності (домінування) в міжнародному просторі. Також автор пояснює можливість забезпечення задекларованої мети на домінування країни в геопросторі, пов'язані із впливом відповідних високих просторових переваг, і зазначається, яким чином ці переваги буде закріплено на рівні держави (військові, невійськові засоби). Тобто С. Юрченко наголошує, що привабливе просторове становище не може сприяти домінуванню в умовах геополітичного простору, для досягнення цільових орієнтирів домінування

потрібно додатково використовувати певний набір засобів, як військового, так і невійськового характеру. Певні тенденції відходу від військових засобів управління домінуванням в геополітичному просторі спостерігались на початку XXI ст. Але, з огляду на посилення позицій певних політичних гравців, які раніше не відігравали визначальної ролі в геополітиці (Китай, США, Індія, Туреччина тощо), на початку другого десятиліття XXI ст. військові засоби та інструменти впливу стали дуже вагомими у комплексі засобів впливу. Можна зауважити, що підхід С. Юрченка до формулювання сутності досліджуваного поняття є достатньо комплексним, оскільки в ньому об'єктивно враховано дві важливі ознаки, які характеризують природу вказаного феномену.

По-третє, слід виділити науковий підхід, націлений на розгляд феномену геополітичної стратегії крізь призму ознак здатності країни реалізувати власні геополітичні інтереси на міжнародній арені. Вказаний підхід пов'язаний, на наш погляд, не стільки з існуванням у держави (політичного актора) засобів та ресурсів для досягнення власних геополітичних інтересів (зокрема, домінування), скільки з вмінням управління створеними механізмами, доктринами, політикою, існуючими активами, просторовим розташуванням тощо.

В рамках вказаного третього наукового підходу можна проаналізувати трактування сутності зазначеного поняття, розроблене В. Цимбурським [10]. Автор стверджує, що геополітична стратегія є здатністю до перетворення фундаментальних геополітичних картин світу в завдання та цілі визначених гравців (країн), підкріплені наявними сценаріями, прогнозами та ресурсною базою. Відзначимо, що завдання та цілі автор ідентифікує з фундаментом геополітичних інтересів країн, вони є кінцевим результатом впровадження геостратегії за певними напрямками. Вказівка на здатність використання фундаментальних засад, прогнозів, засобів відповідає положенням третього наукового підходу. На наш погляд, посилення на здатність до впровадження геостратегії є аргументованим при формулюванні, підтверджує економічну природу цього поняття. А саме, можна назвати багато країн, які володіють просторовими передумовами, ресурсами, але не мають здатності до впровадження такого рівня геостратегії, який би міг забезпечити певні геополітичні інтереси щодо домінування в світі.

По-четверте, можна запропонувати відзначити науковий підхід стосовно трактування сутності вказаного феномену, що обумовлює необхідність врахування ознаки використання військової сили країни у зовнішньому просторовому вимірі країни. Як зазначалось вище, в світі відбувались зміни щодо пріоритетності використання військових засобів при реалізації геополітичних інтересів країни, але на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин відзначається поновлення актуальності цього пріоритету.

Відповідно до положень зазначеного наукового підходу, слід вивчити формулювання сутності оцінюваного феномену, наведене Т. Михайловим [7]. Зокрема, згідно з підходом дослідника, геостратегія є сферою, де здійснюється практичне використання військових засобів на рівні просторових показників [7, с. 88]. Можна зауважити, що вказане трактування, хоча і визначене на досить узагальнюючому рівні, але в ньому передбачено орієнтир на застосування військових засобів країни відповідно до її геополітичних позицій на міжнародній арені. Слід зазначити, що автор не вказує цільового орієнтиру використання геополітичних стратегій, що певним чином знижує характер теоретичного забезпечення трактування сутності цього феномену, не дає можливість комплексно зрозуміти його природу.

Існує інше трактування сутності досліджуваного поняття, визначене О. Вандамом [1] в рамках четвертого наукового підходу. Автор стверджує, що геостратегія є найважливішою інтегральною стратегією держави, передбачає її територіальні устремління, формування та відстоювання власної території, також відносини з сусідами та іншими політичними акторами на міжнародній арені [1]. Як бачимо, подане формулювання сутності зазначеного поняття визначене з огляду на орієнтир на використання державою військових засобів, оскільки реалізація територіальних устремлінь, формування власної території за рахунок територій інших держав можливі, переважно, через застосування силових (військових) впливів різного характеру.

Враховуючи існування сутнісної ознаки використання військової сили країни у зовнішньому просторовому вимірі країни, як орієнтиру розвитку геостратегії, можна запропонувати п'яту ознаку використання невійськових засобів у зовнішньому просторовому вимірі країни як орієнтиру розвитку геостратегії. Зокрема, до таких засобів можуть бути віднесені економічний вплив, інформаційний вплив, дипломатичний вплив тощо.

По-шосте, слід вказати на науковий підхід щодо оцінки сутності феномену геостратегії через її розуміння в якості наряду геополітики держави (ознака розвитку феномену геостратегії як наряду геополітики держави). Відповідно, геостратегія розглядається прихильниками цього підходу як складова геополітики, яка визначається нею для реалізації на практичному рівні (через відповідні механізми).

В рамках вказаного підходу можна дослідити формулювання сутності вказаного поняття, визначене Н. Діус [3]. Відповідно до підходу авторки, геостратегія є визначеним на рівні геополітики напрямом функціонування країн на міжнародній арені. Також дослідниця зауважує, що геостратегія в рамках геополітичних концепцій може реалізуватись із використанням військових (анексування територій), дипломатичних засобів впливу. На наш погляд, цей перелік можна розширити за рахунок: економічних засобів

геополітичного характеру (економічні санкції різних видів, квоти на продаж товарів, послуг на міжнародній арені тощо); інформаційних засобів, які можуть мати як військовий (гібридні інформаційні війни), так і невійськовий характер (інформаційна інтеграція політики держави за певними напрямками).

Згідно з положеннями п'ятого наукового підходу сформульовано трактування сутності поняття геостратегії в праці О. Косова [5]. Автор наголошує, що геостратегія є обумовленим геополітикою напрямом зовнішньополітичної діяльності держави, який може вирізнитись за масштабами (глобальна, регіональна, за країнами), за просторовим середовищем (морська, сухопутна, повітряна, космічна) [5, с. 18]. Можна зазначити відповідність змісту формулювання положення наукового підходу в розрізі посилання на розуміння геостратегії у якості складового елементу геополітики.

По-сьоме, слід відзначити, що геостратегія характеризується змінюваністю у часі характером, що визначається зовнішньополітичним курсом, на рівні керівництва держави (наднаціонального об'єднання). Тому, на наш погляд, виокремлення такої ознаки цього поняття, як змінюваність характеру залежно від владних управлінських рішень, є актуальним та доцільним.

Вивчення основних наукових підходів щодо трактування сутності поняття геополітичної стратегії дозволило визначити перелік сутнісних ознак, що характеризують природу досліджуваного феномену, серед яких виокремлено:

- ознаку реалізації геополітичних інтересів суб'єктів міжнародного простору;
- ознаку забезпечення просторових переваг на міжнародній арені;
- ознаку здатності країни реалізувати власні геополітичні інтереси на міжнародній арені;
- ознаку використання військової сили країни у зовнішньому просторовому вимірі країни як орієнтиру розвитку геостратегії;
- ознаку використання невійськових засобів у зовнішньому просторовому вимірі країни як орієнтиру розвитку геостратегії;
- ознаку розвитку феномену геостратегії як напряму геополітики держави;
- ознаку змінюваності характеру, залежно від владних управлінських рішень.

Враховуючи ґрунтовність та об'єктивність зазначених ознак, що характеризують сутність досліджуваного поняття, нами здійснено спробу розробки його трактування з урахуванням основних положень та змісту. А саме, геополітична стратегія – це змінюваний напрям геополітики держави, пов'язаний із формулюванням та здатністю до реалізації механізму військових, економічних, дипломатичних, інформаційних засобів, націлених

на досягнення геополітичних інтересів в міжнародному просторі, обумовлених як зовнішніми просторовими, так і комплексом переваг внутрішнього характеру. В рамках вказаного формулювання враховано основні сутнісні ознаки, визначені в процесі дослідження. Можна з упевненістю стверджувати, що представлене трактування може вважатися універсальним, оскільки його зміст включає основні положення наукових підходів, існуючих в сучасних умовах розвитку наукової думки та становлення цього феномену в геополітичному просторі.

Висновки. Було систематизовано основні наукові підходи до трактування сутності поняття геополітичної стратегії. Їх визначено, залежно від основних сутнісних ознак, які є визначальними відповідно до поглядів авторів. Результати аналізу дозволили виокремити перелік таких ознак, це: зокрема ознака реалізації геополітичних інтересів суб'єктів міжнародного простору; ознака забезпечення просторових переваг на міжнародній арені; ознака здатності країни реалізувати власні геополітичні інтереси на міжнародній арені; ознака використання військової сили країни у зовнішньому просторовому вимірі країни, як орієнтиру розвитку геостратегії; ознака використання невійськових засобів у зовнішньому просторовому вимірі країни як орієнтиру розвитку геостратегії; ознака розвитку феномену геостратегії, як напряму геополітики держави; ознака змінюваності характеру, залежно від владних управлінських рішень. З урахуванням зазначеного переліку ознак здійснено розробку авторського підходу до трактування сутності досліджуваного феномену геостратегії. Доведено, що представлене визначення має наукову новизну, оскільки вперше в ньому враховано основні сутнісні ознаки, які висвітлюють тенденції наукової думки та відповідають розвитку цього феномену.

Список використаних джерел

1. Вандам А.Е. Геополитика и геостратегия. М.: Кучково поле, 2002. 272 с.
2. Воронкова В.Г. Концептуальні засади геополітики як нового соціально-філософського напряму ХХІ століття. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2010. Вип. 41. С. 18 – 29.
3. Діус Н. Історіографія, сутність, методологічні основи та тенденції розвитку геополітичної проблематики України. Геополітика України: історія і сучасність. 2016. Вип. 2(17). С. 274 – 288.
4. Ключко Д. Геостратегічна дилема України: теоретико-методологічний аналіз та інституціональні рішення: дис... канд. політ. наук: 23.00.02. Х., 2005. 203 с.
5. Косов А.П. Основы геополитики. Витебск: Учреждение образования «Витебский государственный университет имени П.М. Машерова», 2012. 109 с.

6. Мальченков С.А. Категория «геостратегический приоритет» в современной политической науке. Известия Саратовского университета. 2010. Вып. 3. С. 92 – 94.
7. Михайлов Т. Эволюция геополитических идей. М.: Издательство «Весь мир», 1999. 184 с.
8. Парастатов С.В. Геостратегия Российской Федерации на Балканах: состояние и тенденции развития (на примере российско-греческих отношений): автореф. дис. ...канд. полит. наук.: 23.00.04. Пятигорск, 2012. 24 с.
9. Храбан І. Конфігурація європейської безпеки в контексті реалізації національних інтересів України (воєнно-політичний аспект): дис... докт. політ. наук: 21.01.01. К., 2008. 462 с.
10. Цымбурский В. Геополитика как мировидение и род занятий. Дата оновлення: 06.11.2019. URL: http://www.polisportal.ru/files/File/pubvlication/Starie_publicakcii_Polisa/C/1999-4-2-Cimburskiy_Geopolitika_kak_mirovidenie_i_rod_zanyatiy.pdf (дата звернення: 06.11.2019).
11. Шахов В., Мадіссон В. Національний інтерес і національна безпека в геостратегії України. Вісник Національної академії державного управління. 2013. № 2. С. 44 – 56.
12. Юрченко С.В. Геостратегия США в процессе становления глобальной державы: дис... докт. полит. наук: 23.00.04. Симферополь, 2001. 430 с.
13. Brzezinski Z. *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books, 2016. 256 p.

REFERENCES

1. Brzezinski, Z. (2016). *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books.
2. Dius, N. (2016). Istoriohrafiiia, sutnist, metodolohichni osnovy ta tendentsii rozvytku heopolitychnoi problematyky Ukrainy [*Historiography, essence, methodological bases and tendencies of development of geopolitical problems of Ukraine*]. *Heopolityka Ukrainy: istoriia i suchasnist*, 274-288.
3. Kliuchko, D. (2005). Heostrategichna dylema Ukrainy: teoretyko-metodolohichniy analiz ta instytutsionalni rishennia [*Geostrategic dilemma of Ukraine: theoretical and methodological analysis and institutional solutions*]: candidates thesis. Kharkiv.
4. Kosov. A.P. (2012). *Osnovy geopolitiki* [*Fundamentals of Geopolitics*]. Vitebsk: Uchrezhdeniye obrazovaniya «Vitebskiy gosudarstvennyy universitet imeni P.M. Masherova».
5. Khraban, I. (2008). Konfihuratsiia yevropeiskoi bezpeky v konteksti realizatsii natsionalnykh interesiv Ukrainy (voienno-politychnyi aspekt)

[*Configuration of European security in the context of the realization of Ukraines national interests (military-political aspect)*]: PhD Thesis. Kyiv.

6. Malchenkov. S.A. (2010). *Kategoriya «geostrategicheskiy prioritet» v sovremennoy politicheskoy nauke [The category of “geostrategic priority” in modern political science]*. Izvestiya Saratovskogo universiteta, 92-94.

7. Mikhaylov. T. (1999). *Evolyutsiya geopoliticheskikh idey [The evolution of geopolitical ideas]*. Moskva: Izdatelstvo «Ves mir».

8. Parastatov. S.V. (2012). *Geostrategiya Rossiyskoy Federatsii na Balkanakh: sostoyaniye i tendentsii razvitiya (na primere rossiysko-grecheskikh otnosheniy) [Geostrategy of the Russian Federation in the Balkans: state and development trends (on the example of Russian-Greek relations)]*: Abstract of candidates thesis. Pyatigorsk.

9. Shakhov, V., Madisson, V. (2013). *Natsionalnyi interes i natsionalna bezpeka v heostrategii Ukrainy [National interest and national security in geostrategy of Ukraine]*. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia, 44-56.

10. Tsymburskiy. V. (1999). *Geopolitika kak mirovideniye i rod zanyatiy [Geopolitics as a vision and occupation]*. http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicacii_Polisa/C/1999-4-2-Cimburskiy_Geopolitika_kak_mirovidenie_i_rod_zanyatiy.pdf Accessed 06 November 2019.

11. Vandam. A.E. (2002). *Geopolitika i geostrategiya [Geopolitics and geostrategy]*. Moskva: Kuchkovo pole.

12. Voronkova, V.H. (2010). *Kontseptualni zasady heopolityky yak novoho sotsialno-filosofskoho napriamku KhKhI stolittia [Conceptual foundations of geopolitics as a new social and philosophical direction of the 21st century]*. Humanitarnyi visnyk ZDIA, 18-29.

13. Yurchenko. S. V. (2001). *Geostrategiya SShA v protsesse stanovleniya globalnoy derzhavy [US geostrategy in the process of becoming a global power]*: PhD Thesis. Simferopol.